

Probation Institute – the experience of foreign countries

Gulnoza YUSUPDZHANOVA¹

Tashkent state university of law Specialized Branch Tashkent

ARTICLE INFO

Article history:

Received April 2021

Received in revised form

28 April 2022

Accepted 20 May 2022

Available online

10 June 2022

Keywords:

probation,
sentencing,
deferment of sentencing,
probation control,
trial period,
types of probation,
deprivation of liberty.

ABSTRACT

The priority in the legislation of foreign countries is understanding under probation of criminal oversight applied in relation to the execution of non-custodial sentences, in conjunction with social rehabilitation and reintegration of persons subject to criminal prosecution. The definition of the term “probation” has been studied. In some countries, probation is considered as a type of criminal punishment, but not related to deprivation of liberty, while in others, it is considered as criminal supervision with a probationary period, adaptation, protection of the rights of persons subject to criminal prosecution in conjunction with control over their behavior.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss5/S-pp158-162>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Probatsiya instituti - horiji mamlakatlar tazhibasi

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

probasiya,
shartli hukm qilish,
nazorat,
sinov muddati,
shartli jazo turlari,
jinoyatchining xulq-atvori,
ozodlikdan mahrum qilish.

Xorijiy mamlakatlar qonunchiligidagi probasiya deganda, jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish bilan bir qatorda ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'limgan jazolarni ijro etishda birgalikda qo'llaniladigan jinoiy nazorat sifatida tushunish ustuvor ahamiyatga ega. Maqolada “probasiya” atamasining ta'rifi va turli mamlakatlardagi talqini o'rganildi. Ba'zi mamlakatlarda probasiya jinoiy jazoning ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'limgan bir turi sifatida qaralsa, boshqalarida esa jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslarning sinov muddati bilan jinoiy nazorat qilish, ijtimoiy moslashishi, ularning xatti-harakatlarini nazorat qilish bilan birga, ularning huquqlarini himoya qilish sifatida qaraladi.

Институт probation – опыт зарубежных стран

¹ Lecturer, Department Prevention of Offenses and Ensuring Public Safety, Tashkent state university of law Specialized Branch. Tashkent, Uzbekistan.

АННОТАЦИЯ**Ключевые слова:**

условное осуждение,
назначение наказания,
отсрочка наказания,
пробационный контроль,
испытательный срок,
виды probation,
 лишение свободы.

Приоритетным в законодательстве зарубежных стран является понимание под пробацией уголовного надзора, применяемого в отношении исполнения наказаний, не связанных с лишением свободы, в сочетании с социальной реабилитацией и реинтеграцией лиц, подвергнутых уголовному преследованию. Изучено определение термина «пробация», которое подразумевает в разных странах разное понимание. В некоторых странах пробация считается как вид уголовного наказания, но не связанное с лишением свободы, а в других, считается как уголовный надзор с испытательным сроком, адаптация, защита прав лиц, подвергнутых уголовному преследованию в комплексе с контролем за их поведением.

So'nggi yillarda mamlakatimizda jazoni ijro etish tizimini takomillashtirish, qayta jinoyat sodir etilishining oldini olish maqsadida mahkumlarni axloqan tuzatish va ijtimoiy moslashtirish ishlarining samaradorligini oshirish maqsadida ko'plab chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-noyabrdagi "Jinoyat-ijroiya qonunchiligini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori asosida Probasiya xizmati tashkil etilib, 2019-yilning 1-yanvaridan o'z faoliyatini boshlagan.

Probasiya institutini qo'llash bo'yicha xorijiy davlatlarning tajribasi shuni ko'rsatadi, mazkur institut kriminologik retsidiv bilan bog'liq takroriy jinoyatlarni kamaytirish orqali umumiyl jinoyatlarning samarali oldini oladi, jinoyatchi shaxsini yanada jinoylashtirishni cheklaydi, "qamoqxona aholisini" kamaytirishga samarali ko'mak berib, davlat penitentsiar (lotincha "poenitentiorius" – tuzatish), ya'ni davlatning jazo orqali tuzatish tizimini xarajatlarini kamaytiradi.

Probasiya xizmati 1887-yilda Angliyada ilk bor joriy etilgan bo'lib, "sinov" degan ma'noni anglatadi. Xalqaro amaliyotda ozodlikdan mahrum etish bilan bog'liq bo'limgan, ya'ni sud hukmi yoki ajrimi bilan ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'limgan jazolarga hukm qilingan shaxslar tomonidan jazolarning ijro etilishini ta'minlash va nazoratini olib borish bilan shug'ullanadi.

Probasiya institutini qo'llash bo'yicha eng katta tajriba Buyuk Britaniyada to'plangan, bu yerda mazkur institut muqobil jazo choralarining asosi sifatida rivojlangan va o'tgan asrning 30-40-yillarida o'zining eng yuqori cho'qqisiga erishgan bo'lib, jinoyatchilarning taxminan 30%ga nisbatan probasiya qo'llanilgan. Hozirgi vaqtida probasiya xizmati faoliyati 1991-yilda qabul qilingan Jinoiy adliya to'g'risidagi Qonun bilan tartibga solingan bo'lib, bir nechta funksiyalarni tartibga solishga yo'naltirilgan. Birinchi funksiya bu shaxsni jamiyatdan ajratish bilan bog'liq bo'limgan jazolarni ijrosi bilan bog'liq, bunda ommaviy jazo va shartli hukm qilish nazarda tutiladi. Probasiya rejimi tayinlanganda mahkum probasiya xizmatining nazoratiga o'tkaziladi, uning muddati 1 yildan 3 yilgacha bo'lishi mumkin. Nazorat sud hukmi o'qilgandan keyin yoki undan oldin ham kuchga kirishi mumkin, lekin faqatgina huquqbuzarning shaxsini ijtimoiy-huquqiy o'rganilib, uning shaxsini tavsiflovchi maxsus hisobot tayyorlangandan so'ng amalga oshiriladi. Probasiya xodimlarining fikriga ko'ra, bunday tadqiqot shaxsni reabilitatsiya qilish imkoniyatlari masalasini hal qilish uchun zarurdir.

Probasiyaning yana bir funksiyasi jinoyatdan jabrlanganlarga yordam ko'rsatishdir. H. Rivzning o'z tadqiqotlarida yozishicha, probasiya xizmatlari xodimlari

jabrlanuvchilar yoki ularning oila a'zolaridan "ular jinoyatchining ozodlikda ekanligidan qanchalik xavotirda ekanliklarini" aniqlashlari kerak [1]. Jabrlanuvching bu masaladagi tashvishini o'rganishdan maqsad, agar huquqbuzarlik qurboni huquqbuarning yashash joyi, ishi, uning mamlakat bo'ylab harakatlanishi va boshqa omillardan xavotirda bo'lsa, probasiya xizmati xodimi belgilangan holatlar bo'yicha probasiya nazoratiga olingan shaxsga ma'lum cheklowlarni o'rnatishi darkor. Probasiyaning yana bir funksiyasi probasiya xizmati xodimlarining mediatsiya jarayonlarida (tomonlarning yarashuvida vositachilik qilish) ishtirok etishlari va huquqbuarlarning xatti-harakatlarini psixologik tuzatish dasturlarini qo'llashidir. Yuqoridagilardan ko'rish mumkinki, Buyuk Britaniyada probasiya xizmati jinoyat sodir etilishining oldini olishda juda samarali vosita hisoblanadi.

Zamonaviy ingliz jinoiy qonunchiligiga ko'ra, probasiya instituti ozodlikdan mahrum qilishning muqobil shaklidir. Qonun chiqaruvchi probasiya qo'llanilishi mumkin bo'lgan jinoyatlarni belgilaydi, bu esa jinoyatning kam ahamiyatliligi, yengillashtiruvchi holatlarning mavjudligi, jinoyatchining ijtimoiy xususiyatlari (uning yoshi, sog'lig'inинг holati va oldingi turmush tarzi) bilan bog'liq bir qator asoslar mavjud bo'lganda ushbu jinoyatlarni sodir etganlik uchun ozodlikdan mahrum qilish jazosini qo'llamaslik imkonini beradi [2]. Bu sudga jinoyat uchun jazo chorasi tanlashda ozodlikdan mahrum qilish o'rniqa aybdor shaxsga nisbatan sinov rejimini qo'llash to'g'risida qaror qabul qilish huquqini beradi, bu esa hukm chiqarishni kechiktirishni anglatadi. Jinoyatchi tomonidan sinov muddati davomidagi shartlar buzilgan taqdirda, birinchi sodir etilgan jinoyat uchun hukm chiqariladi, bunda jinoyatchi 14 yoshga to'lgan bo'lsa, u holda probasiya faqat ushbu shaxsning roziligi bilan amalga oshiriladi [3].

Germaniyada probasiya instituti o'zining huquqiy tuzilishiga ko'ra, jazoni ijro etishni shartli ravishda kechiktirish hisoblanadi. Germaniya jinoyat qonunchiligiga binoan, sud bir yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilingan va sudlangan shaxs kelajakda jinoyat qilmaslikka va'da bergen, qilmishiga pushaymon bo'lgan va unga nisbatan ijobiy fikr mavjud bo'lgan taqdirda, shartli hukm chiqaradi. Ba'zan atrofdagilarning sudlanuvchi haqidagi juda yaxshi fikrlari, mahkumning ma'lumotlari, turmush darajasi, sodir etilgan jinoyatlarning sabablari va shartlarini o'rganib, sud yanada og'irroq jazo tayinlashni, xususan, 2 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish kabi kechiktirishi mumkin. Og'irroq jazoni kechiktirish mahkum uchun 2 yildan 5 yilgacha bo'lgan sinov muddatini belgilashni nazarda tutadi va bu muddat o'zgaruvchan bo'lib, ya'ni uning qisqarishi yoki uzaytirilishi mahkum sinovda bo'lgan davrdagi unga qo'yilgan shartlarni bajarilishiga bog'liq [4].

Sinov muddati sud tomonidan tayinlangan yordamchining nazorati ostida amalga oshiriladi va mahkumning zimmasiga zararni qoplash, jamoatchilik ishlari kabi qo'shimcha majburiyatlar ham yuklanadi, ammo jinoyat qonunchligi aniq mumkin bo'lmanan majburiyatlarni yuklashni taqilaydi.

Yaponiyada probasiya jazoni ijro etishni kechiktirib turishga asoslanadi [4].

Jazoni ijro etishni to'xtatib turish quyidagi holatlar mavjud bo'lganda qo'llaniladi:

– uch yildan ko'p bo'lmanan ozodlikdan mahrum qilish yoki 500 ming iendant ortiq bo'lmanan jarima;

– ayblanuvchida ozodlikdan mahrum qilish yoki undan og'irroq jazo bilan bog'liq sudlanganlikning mavjud emasligi;

– ayblanuvchida avvalgi sudlanganlik mavjud bo'lib, lekin uni o'taganidan keyin besh yil ichida boshqa majburiy mehnatga jalb qilish bilan birgalikda ozodlikdan mahrum qilish yoki undan og'irroq jazoga hukm qilinmagan bo'lsa.

Yaponiyada ham sinov muddati 1 yildan 5 yilgacha bo'lib hukm qonuniy kuchga kirgan kuchga kirgan kundan e'tiboran hisoblanadi. Sinov muddati davomida mahkum sud tomonidan belgilangan majburiyatlarni barcha qoidalar rioya qilib bajarsa, boshqa ijtimoiy havfli qilmish sodir etmasa va sud tomonidan jazoni to'xtatib turish bekor qilinmasa, jazo haqidagi hukm o'z kuchini yo'qotadi. Aksincha, sinov muddati davomida sud tomonidan o'rnatilgan majburiyatlar buzilsa, yana jinoyat sodir etsa jazoni to'xtatib turish bekor qilinib, avval chiqarilgan hukm kuchga kiradi [4].

AQSh jinoyat qonunchiligidagi probasiya jinoiy jazoning bir ko'rinishi bo'lib, uning asosini ikkita institut – shartli hukm qilish va hukmning ijrosini kechiktirish tashkil qiladi. Bu institutni tartibga soluvchi federal qonun 1925 yilda qabul qilingan bo'lib, bugungi kunga kelib, sinov muddatini tayinlash barcha shtatlarning jinoyat qonunchiligidagi nazarda tutilgan. Sinov muddati qo'llanilmasligi uchun cheklovlar barcha shtatlar uchun bir xil bo'lib, tabiiyki, bu uzoq muddatga ozodlikdan mahrum qilish, umrbod qamoq yoki o'lim hukmi kabilardir. Lekin probasiya muddati shtatlarda bir xil emas. Bir shtatda u ozodlikdan mahrum qilish muddati davomida qo'llanilsa, boshqasida sinov muddati sudning ixtiyorida bo'lib va yana ba'zi shtatlar muayyan jinoyatlar uchun maksimal sinov muddatini aniq belgilab qo'ygan.

Biz ko'rib chiqqan xorijiy davlatlardan tashqari, probasiya instituti boshqa ko'plab Yevropa mamlakatlarida qonuniy ravishda mustahkamlangan. Hozirgi kunda ko'plab MDH davlatlarida ham "Probasiya to'g'risida"gi Qonun qabul qilingan bo'lib, probasiya instituti samarali faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatdiki, hozirgi davrda "probasiya" atamasi (lot.probatio – sinov) ba'zi mamlakatlarda jinoiyatchilikni nazorat qilish bo'lib ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'limgan (jamiyatdan ajratmasdan) jazolarni ijro etish faoliyati tushunilsa, boshqa mamlakatlarda bu ijtimoiy moslashuvni ta'minlaydigan chora-tadbirlar majmui bo'lib jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslarning qonuniy huquqlari va manfaatlarini himoya qilish bilan birga, ularning xulq-atvori ustidan kuzatuv va nazoratni amalga oshirish faoliyatidir.

Qozog'iston Respublikasida probasiya xizmati besh yil avval, 2016-yilda "Probatsiya to'g'risida"gi Qonun qabul qilinishi asosida paydo bo'lgan bo'lib, ekspertlar uning ijobjiy ta'sirini allaqachon qayd etishmoqda: ilgari ijtimoiy xavfliligi unchalik katta bo'limgan jinoyat sodir etganligi uchun maxsus koloniyalarda jazoni o'tayotgan shaxslar va retsedivlar soni deyarli ikki barobar kamaydi. Probasiya xizmatining vazifasi mahkumga e'tibor qaratish, hayotda yordam berish va jinoyatning qayta sodir etilishining oldini olishdan iborat. Shunisi ham ahamiyatlici, probasiya xizmati xodimlari o'z vazifalarini jinoyat holatlarini aniqlash bosqichidayoq boshlab, jinoyatni kim sodir etganligini aniqlash, jinoyat sodir etgan shaxsning qarindoshlari, o'qituvchilari yoki o'zi ishlagan jamoasi bilan muloqot qilishi orqali uning psixologik portretini ishlab chiqadilar [5].

Xorijiy davlatlar qonunchiligidagi probasiya institutining mohiyatini o'rganish asosida probasiya xizmatining bir qator asosiy funksiyalarini ajratib ko'rsatish mumkin: sudga eng samarali jazo turini belgilashda yordam berish uchun jinoyatchi haqida ma'lumotlarni to'plash; shartli hukm qilinganlarning ijtimoiy moslashuvi va ularni nazorat qilish faoliyati; muddatidan oldin jazodan shartli ozod qilinganlarni nazorat qilish; ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'limgan jazolarning ijrosini ta'minlash;

jinoiy javobgarlikdan ozod qilishda sud tomonidan o'rnatilgan qo'shimcha majburiyatlar va cheklovlarning ijrosini nazorat qilish; yarashtirish va tiklash chora-tadbirlarini tashkil etish.

Yuqoridagilardan xulosa qilib, quyidagi takliflarni ishlab chiqildi. Ko'plab rivojlangan demokratik davlatlarda "Probasiya to'g'risida" gi Qonun qabul qilingan bo'lib, O'zbekiston Respublikasida ham sud tomonidan tayinlangan axloq tuzatish, ozodlikni cheklash, muayyan huquqdan mahrum qilish va majburiy jamoat ishlari jazolarini ijro etish, shuningdek, shartli hukm qilingan va jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan shaxslarning xulq-atvori ustidan nazorat qilishni tartibga soluvchi yagona normativ-huquqiy hujjat qabul qilinishi zarur. Bunday qonun probasiya nazoratidagi shaxslarga sud tomonidan yuklatilgan cheklov va majburiyatlarni ijrosini ta'minlash hamda probasiya nazoratini amalga oshirish, probasiya nazoratidagi shaxslarni ijtimoiy moslashtirish bo'yicha tadbirlarni belgilash va amalga oshirishni o'z ichiga olib, yagona normativ-huquqiy hujjat bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ривз Х. Великобритания: забота о пострадавших // Преступление и наказание, 1993. – №4/5. – С. 45–50.
2. Фредерик А. Британский опыт наказания пробацией // Ведомости уголовно-исполнительной системы. – 2013. – № 10. – С. 28–29.
3. Тыныбеков Н.Т. Регулирование института пробации в законодательстве зарубежных стран // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, № 7, – 2019. – С. 132–135.
4. Понятие пробации в уголовном праве современных зарубежных стран URL: <https://infopedia.su/17x305e.html> (Дата обращения: 19 ноября 2018 г.).
5. Закон Республики Казахстан о Пробации от 30 декабря 2016 года. <https://online.zakon.kz/>.